

UDK 902
ISSN 1330-0644
VOL. 18./2001.
ZAGREB, 2001.

Priilozi

Instituta za arheologiju u Zagrebu

Pril. Inst. arheol. Zagrebu 18./2001.
Str./Pages 1-292, Zagreb, 2001.

Časopis koji je prethodio

Prilozi 1., 1983., Prilozi 2., 1985., 3.-4., 1986.-1987., 5.-6., 1988.-1989., 7., 1990.,
8. 1991., Pril. Inst. arheol. Zagrebu 9., 1992., 10., 1993., 11.-12./1994.-1995.,
13.-14./1996.-1997., 15.-16./1998.-1999., 17./2000.

Nakladnik/ Publisher

INSTITUT ZA ARHEOLOGIJU/
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

Adresa uredništva/ Adress of the editor's office

Institut za arheologiju/Institute of archaeology
HR - 10000 Zagreb, Ulica grada Vukovara 68
Telefon/phone/fax ++385/01/615 02 50
e-mail: institut-za-arheologiju@IARH.tel.hr

Glavni i odgovorni urednik/ Editor in chief

Željko TOMIČIĆ (Zagreb)

Redakcijski odbor/ Editorial committee

Dunja GLOGOVIĆ (Zagreb), Timotej KNIFIC (Ljubljana, SLO), Remza KOŠČEVIĆ
(Zagreb), Laszlo KÓVACS (Budapest, HUN), Kornelija MINICHREITER (Zagreb),
Mladen RADIĆ (Osijek), Željko RAPANIĆ, (Split) Aleksandar RUTTKAY (Nitra,
SK), Ivančica SCHRUNK (Minneapolis, USA), Željko TOMIČIĆ (Zagreb).

Prijevod na engleski/ English translation

Nikolina MATETIĆ PELIKAN

Prijevod na njemački/ German translation

Nikolina MATETIĆ PELIKAN

Lektura/ Language editor

Marijan RIČKOVIĆ (hrvatski)
Ulrike STEINBACH (njemački)
Kenneth MAYER (engleski)

Dizajn/ Design

Roko BOLANČA

Korektura/ Proofreaders

Krešimir KVOČIĆ

Računalni slog/ Layout

Ranko PERŠIĆ, Zagreb

Tisak/ Printed by

Tiskara PETRAVIĆ, d.o.o., Vladimira Nazora 12, 10434 Strmec

Naklada/ Circulation

600 primjeraka / 600 examples

Sekundarne publikacije/ Indexed in

GERMANIA Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen
Archaeologischen Instituts, Verlag Philipp von Zabern, Mainz

Izdavanje časopisa novčano podupire

MINISTARSTVO ZNANOSTI I TEHNOLOGIJE REPUBLIKE HRVATSKE
HR - 10000 Zagreb, Strossmayerov trg 4

Sadržaj

Izvorni znanstveni radovi

- 5 KORNELIJA MINICHREITER
Tipološka klasifikacija keramike rane starčevačke kulture iz stambene zemunice 10 u Zadubravlju
- 21 DUNJA GLOGOVIĆ, SLOBODAN MIKO
Nekoliko brončanodobnih nalaza iz okolice Torčeca pokraj Koprivnice i njihova spektrometrijska analiza
- 33 DARIA LOŽNJAK
Nalazišta brončanoga doba na vinkovačkom području
- 63 SAŠA KOVAČEVIĆ
Istraživanja prapovijesnog lokaliteta u Novoj Bukovici na položaju Sjenjak - povijest i novi rezultati
- 79 RENATA ŠOŠTARIĆ
Karbonizirani biljni ostaci iz prapovijesnog lokaliteta u Novoj Bukovici na položaju Sjenjak
- 83 NIVES MAJNARIĆ PANDŽIĆ
Grob ratnika Lt 12 iz srednjolatskog groblja u Zvonimirovu kod Suhopolja u Virovitičko-podravskoj županiji
- 103 MARKO DIZDAR
Nalazišta latenske kulture na vinkovačkom području
- 135 REMZA KOŠČEVIĆ
Sitni metalni predmeti iz Siscije
- 143 REMZA KOŠČEVIĆ
Daljnja opažanja o olovnim privjescima
- 157 VLASTA BEGOVIĆ, IVANČICA SCHRUNK
Preobrazbe rimskih vila na istočnom Jadranu u kasnoj antici i ranom srednjem vijeku
- 173 ŽELJKO TOMIĆIĆ
...Sclavorum regionem, quae Zellia appellatur... Pavla Đakona
Povijesna (renesansna) kartografija - novi izvor poznavanja hrvatskog ranog srednjovjekovlja
- 189 TAJANA SEKELJ IVANČAN
Neki arheološki primjeri zaposjedanja ruševina antičkih urbanih cjelina u sjevernoj Hrvatskoj tijekom srednjeg vijeka
- 213 TAJANA TKALČEĆ
Gotičke keramičke čaše iz Glogovnice i Ivanca Križevačkog kraj Križevaca i Gudovca kraj Bjelovara

Contents/Inhaltsverzeichnis

Original scientific papers

- KORNELIJA MINICHREITER
Typological classification of pottery of the early Starčevo culture from the pit-dwelling 10 in Zadubravlje
- DUNJA GLOGOVIĆ, SLOBODAN MIKO
A couple of Bronze Age finds from the surroundings of Torčec near Koprivnica and their spectrometric analysis
- DARIA LOŽNJAK
Bronze Age sites in the Vinkovci region
- SAŠA KOVAČEVIĆ
Investigation of the prehistoric locality in Nova Bukovica on the site Sjenjak - History and new results
- RENATA ŠOŠTARIĆ
Carbonized plant remains of the prehistoric locality in Nova Bukovica on the site Sjenjak
- NIVES MAJNARIĆ PANDŽIĆ
Warrior's grave Lt12 from Middle La Tène II grave site in Zvonimirovo near Suhopolje in the County of Virovitica-Podravina
- MARKO DIZDAR
La Tène culture sites in the Vinkovci area
- REMZA KOŠČEVIĆ
Small metal artifacts from Siscia
- REMZA KOŠČEVIĆ
Further observations on lead pendants
- VLASTA BEGOVIĆ, IVANČICA SCHRUNK
Transformations of Roman villas on the eastern Adriatic coast in late classical antiquity and the early Middle Ages
- ŽELJKO TOMIĆIĆ
... Sclavorum regionem, quae Zellia appellatur ... von Paulus Diaconus
Historische (Renaissance-) Kartographie die neue Forschungsquelle für das Frühmittelalter in Kroatien
- TAJANA SEKELJ IVANČAN
Manche archäologische Beispiele für die Besiedlung der Ruinen antiker Stadtanlagen in Nordkroatien im Mittelalter
- TAJANA TKALČEĆ
Gotische Keramikgefäße aus Glogovnica und Ivanec Križevački bei Križevci und Gudovac bei Bjelovar

Pregledni radovi

- 235 MARIJA BUZOV
Podni mozaici sustava Eufrazijeve bazilike
- ŽELJKO TOMIČIĆ, TATJANA TKALČEC,
MARKO DIZDAR, DARIA LOŽNJAK
253 Veliki Gradiš, Veliko Gradišće - plemićki grad Vrbovec kraj Huma na Sutli (Stanje istraživanja 2001. godine)
- DARIA LOŽNJAK, TATJANA TKALČEC,
275 Suhopolje - Lajkovina rezultati sustavnog terenskog pregleda kasnobrončanodobnoga naselja

Prikazi

- DUNJA GLOGOVIĆ
285 **TRANS EUROPAM**, Festschrift für Margareta Primas, Beiträge zur Bronze- und Eisenzeit zwischen Atlantik und Altai. Antiquitas, Reihe 3, Abhandlungen zur Vor- und Frühgeschichte, zur Klassischen und Provinzial-Römischen Archäologie und zur Geschichte des Altertums. Bd. 34, Bonn, 1995., 288 str. sa sl.
- DARIA LOŽNJAK, TATJANA TKALČEC
289 Kratice

Review

- MARIJA BUZOV
Bodenmosaiken des Systems des Eufrasios-Basilika
- ŽELJKO TOMIČIĆ, TATJANA TKALČEC,
MARKO DIZDAR, DARIA LOŽNJAK
Veliki Gradiš, Veliko Gradišće - feudal town of Vrbovec near Hum na Sutli (as of 2001)
- DARIA LOŽNJAK, TATJANA TKALČEC,
Suhopolje - Lajkovina
Results of systematic survey of the Old Bronze Age settlement

- DARIA LOŽNJAK, TATJANA TKALČEC
Abbreviations / Abkürzungen

Grob ratnika Lt 12 iz srednjolatenskog groblja u Zvonimirovu kod Suhopolja u Virovitičko-podravskoj županiji

Warrior's grave Lt 12 from Middle La Tène II grave site in Zvonimirovo near Suhopolje in the County of Virovitica-Podravina

Izvorni znanstveni rad

Prapovijesna arheologija

Original scientific paper

Prehistoric archaeology

Dr. sc. NIVES MAJNARIĆ PANDŽIĆ

Odsjek za arheologiju

Filozofski fakultet

Lučićeva 3

HR - 10000 Zagreb

UDK/UDC 902.2:903(497.5 Istočna Hrvatska)“6387”

Primljeno/Received: 20. 05. 2001.

Prihvaćeno/Accepted: 25. 06. 2001.

Objavljuje se i analizira srednjolatenski grob Lt 12 iz novootkrivenoga keltskog groblja u selu Zvonimirovu u hrvatskoj Podravini. Grob je priložima datiran na prijelaz starije u mlađu fazu srednjeg latena. Govori se i o kulturnoj i plemenskoj pripadnosti ovdje pokopanih stanovnika.

Ključne riječi: Zvonimirovo - srednjolatenski ratnički grob, ratnička oprema, keramika sa žigovanim ukrasom, antropološka analiza

Key words: Zvonimirovo Middle La Tène warrior's grave, warrior's equipment, ceramic with stamped decorations, anthropological analysis

Prigodom istraživanja ranosrednjovjekovnog bjelobrdske groblja u selu Zvonimirovu na položaju Veliko polje, s južne strane ceste Zvonimirovo - Gačište, otkriveni su i prvi paljevinski latenski grobovi (Ž. TOMIČIĆ, 1997.; I. PAVIŠIĆ, 1997.).¹ Iskopavanja su započela 1992. godine, trajala do 1995. pa su nastavljena u posljednjim godinama, od 1998. do 2000. Nastavljaju se i dalje. U svim su istraživačkim kampanjama otkriveni uz skeletne bjelobrdske i paljevinski latenski grobovi. Do kasnog ljeta 2001. otkriveno ih je ukupno 46.²

O zemljopisnim obilježjima toga podravskog kraja izvjestio je već Ž. Tomičić (Ž. Tomičić, 1997.). Treba uvodno reći neke od osobitosti latenskog nalazišta u Zvonimirovu. Naglašavamo ovdje da je to prvo sustavno iskopavanje većeg opsega nekoga latenskog groblja u sjevernoj Hrvatskoj

koje je povrh toga provedeno na moderan način i vrlo dobro dokumentirano. Druga važna osobitost ovog lokaliteta je u tome da se pojavio na prostoru s kojega prije nisu bili poznati ni latenski grobovi ni naselja, pa je na svim dosadašnjim kartama rasprostranjenosti latenskih nalazišta u južnoj Panoniji ovo bilo posve prazno područje (N. MAJNARIĆ PANDŽIĆ, 1970.; J. TODORVIĆ, 1974., 32., 16; M. GUŠTIN, 1984., sl. 27.-28.; D. BOŽIĆ, 1987., 819., karta 6.). Ovaj je teren do sada bio, dakle, prostrani tampon između gusto lociranih nalazišta srijemskih i istočno-slavonskih Skordiska na istoku i zapadne skupine nalazišta jugoistočno-alpskih Tauriska. Otkrićem latenskog groblja u Zvonimirovu otvoreno je novo poglavlje proučavanja keltskolatenske kulture u sjevernoj Hrvatskoj, dominantne civilizacijske zajednice u posljednjim stoljećima stare ere.³

¹ U sustavnim ekipnim obilascima terena koja je za Institut za arheologiju provodio dr. Ž. Tomičić, otkriven je veći broj novih arheoloških nalazišta u okolici Suhopolja, Slatine i Virovitice. Na nekima od njih u posljednjim su godinama istraživanja u tijeku.

² Zahvaljujući susretljivosti voditelja iskopavanja u Zvonimirovu dr. Ž. Tomičića posjetila sam teren tijekom iskopavanja u tri navrata. Ponuđena mi je tada i objava groba Lt 12 za institutski časopis "Prilozi". Na svemu ovdje zahvaljujem

³ Posebnu zahvalnost dugujem kolegici Tanji Tkalčec iz Instituta za arheologiju na brojnim podacima o pronalasku groba Lt 12 i njegovoj dokumentaciji.

Crteže nalaza izradile su suradnice Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta Irena Petrinec i Marta Bezić pa i njima zahvaljujem na suradnji

Prvi uvid u značenje ovog nalazišta dobili smo 1997. godine kada je u Gradskom muzeju u Virovitici priređena izložba novootkrivenih bjelobrdskih grobova, zajedno s tri do tada pronađena latenska paljevinska groba - A, B i C (Ž. Tomićić, 1997.; posebno I. Pavišić, 1997.). Odmah se pokazalo da je istaknuto mjesto u tamošnjoj društvenoj strukturi mlađega željeznog doba pripadalo ratnicima, kao uostalom i drugdje u latenskom svijetu, te da su grobovi bogati keramičkim priložima, a groblje je nastajalo u srednjem latenu. Daljnjim iskopavanjima ta se slika, tada tek u konturama ocrtana, dopunjavala i obogaćivala i do sada nije bitno izmijenjena. Latenski se grobovi i dalje otkrivaju među bjelobrdsima, po prilici na istoj dubini, nažalost, katkada oštećeni ukopavanjem srednjovjekovnih grobova.

Grob Lt 12, koji ovdje objavljujemo, bio je otkriven 1. srpnja 1998. i vrlo je karakterističan za groblje u Zvonimirovu. Fotografija tek očišćenog groba već je objavljena (sl. 1.), ali bez komentara o samom grobu i njegovu sastavu (Ž. Tomićić, 1999., 177., sl. 8.). Grobna jama je četvrtastog oblika sa zaobljenim krajevima, vrh jame otkriven je na dubini od 0,34 m, a promjer joj je 1,05 m. Kao i u brojnim drugim primjerima srednjoeuropskih i podunavskih srednjolatenških grobova i ovaj je položen sa smišljenim razmještajem paljevinskih ostataka pokojnika, njihove osobne opreme i ratničkih rekvizita. Grob je pri iskopavanju vrlo pažljivo očišćen, zabilježene su dubine svih priloženih predmeta, i iako one neznatno diferiraju (i do 20 cm), očito je da su svi grob-

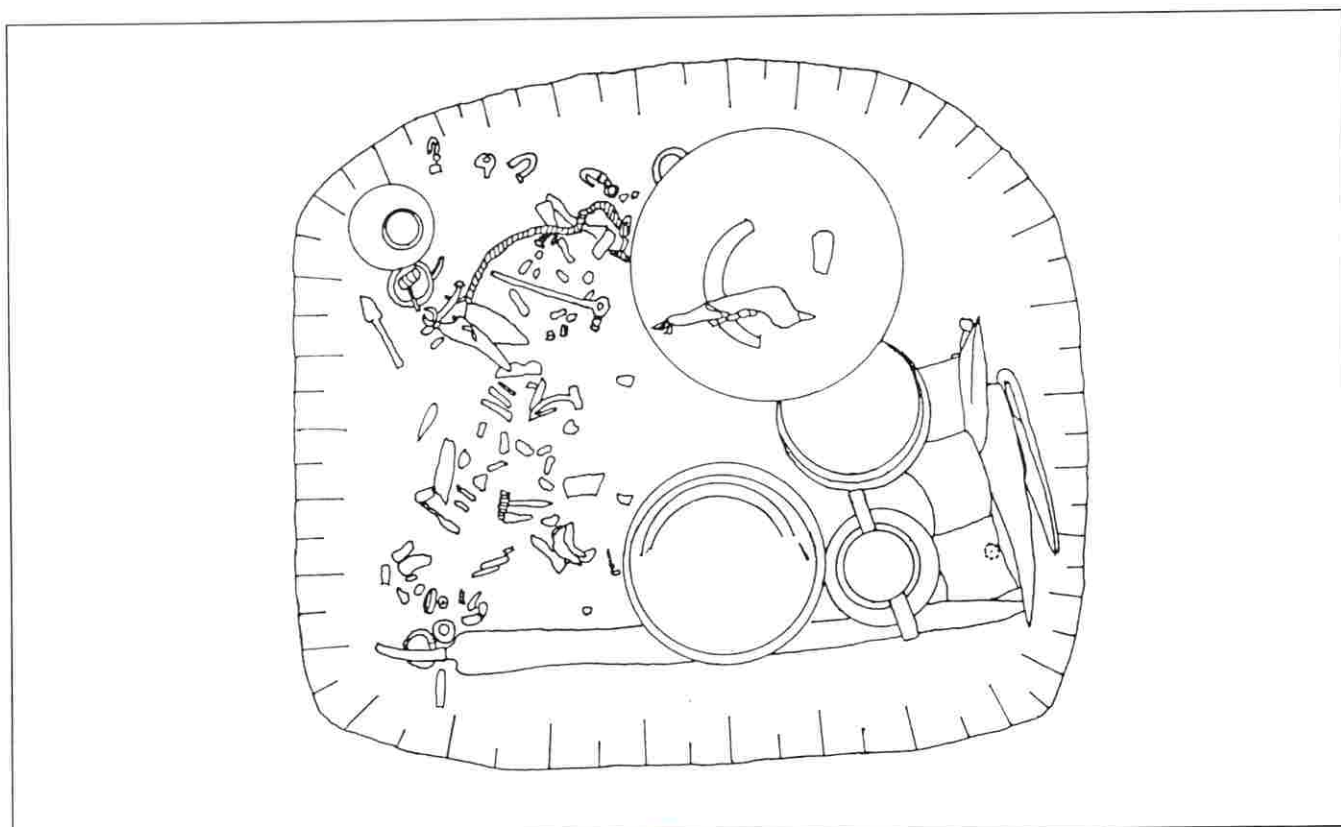
ni prilozi bili razmješteni po dnu jame. Sjevernu i zapadnu stranu jame obrubljuju prilozi ratničke opreme, a istočnu stranu, sve do južnog ruba ispunjavaju ostaci spaljenih pokojnika i njihove osobne opreme, uglavnom nošnje. Između tih dviju skupina razmješteni su zbijeno brojni prilozi grobne keramike (sl. 2.). Željezni nesavijeni srednjolatenški mač u koricama (T. I.) ispružen je tik uz sjevernu stijenu groba i ispunjava čitavu duljinu jame, kao da su njezine dimenzije i bile određene prema njemu. Skupina predmeta potpune ratničke opreme grupirana je zajedno, ispod vrha mača, položena opet uz sâm zapadni rub grobne jame: masivni željezni bojni nož (T. II., 2), koplje s masivnim okovom donjeg dijela drška (T. III., 1-2), trakasti umbo (T. II., 1) i skare (T. III., 4). Kameni brus, uz dva željezna koluta, nađen je pokraj trna mača (T. III., 3; sl. 2.).

I garnitura (servis) keramičkih posuda položena je na okupu cijelom širinom jame, od južne do sjeverne strane: tvore je veliki lonac - pithos s uloženim komadima divlje svinje, tri zdjele, dvije od njih jedna u drugoj te veći kantharos (T. IV.-VI.). Izolirano od ove velike skupine keramičkih posuda položena je u jugoistočnom uglu grobne jame, u arealu spaljenih ljudskih ostataka, manja bikonična posuda (T. IV., 1). Po svom žigovanom ukrasu u kombinaciji lukova i koncentričnih kružića, ona je usko povezana u zajednički servis s pithosom i kantharosom, predstavljajući vjerojatno garnituru za gozbu. Ispod te odvojene posude nalaze se ostaci spaljenih pokojnika i njihovih dijelova nošnje i osobnog pribora.

Sl. 1. Nalazi iz keltsko-latenskog groblja otkrivenog na položaju Veliko polje kraj sela Zvonimirovo. (Snimio Ž. Tomićić)

Fig. 1. Finds from the Celtic La Tene grave site found in Veliko polje near the village of Zvonimirovo (photo by Ž. Tomićić)

Sl. 2. Crtež situacije u grobu Lt 12

Fig. 2. Situation drawing in the grave Lt 12

Organizacija groba jest, kako se jasno vidi, uobičajena za razvijeni srednji latenski iz prijelaza 3. u 2. stoljeće pr. Kr. Ratnička oprema je kompletna, standardna i solidna, ali ne i raskošna, a uz nju je priložena vrlo bogata skupina keramičkog posuđa. Istočni i južni dio grobne jame namijenjen je samom ukopu pokojnika s njihovim osobnim predmetima. Spaljene su kosti bile razvrstane u dvije skupine, ali ne strogo, jer i između tih skupina ima kostiju. Predane na antropološku analizu, dale su zanimljive rezultate.⁴ Pretežni pokop (ukupna težina uzorka je 567 g) predstavljaju ostaci muškarca starog 30-45 godina (optimalno 35-45 godina) u času smrti, očito glavnog pokojnika u grobu kome je i pridodana glavina grobnih priloga, od ratničke opreme i garniture keramičkih posuda do britava i dijela priloženih fibula. Iz skupine, radno obilježene kao "kosti kraj pojasa" (južna skupina), težine uzorka 190 g, prepoznati su ostaci juvenilnog pokojnika, vjerojatno ženskog sudeći po grobnim pridarcima. U trenutku smrti osoba je bila stara 10-14 godina (optimalno 12-13 godina). Antropološka analiza je otkrila i prisutnost trećeg pokojnika u grobu (težina uzorka 38 g), djeteta starog najviše godinu dana. Ne znamo, dakako, kako i gdje su spaljivani i kako su bili ukopani pokojnici, odjednom i zajedno, ili drukčije. Ipak, pri iskopavanju je grob izgledao jedinstven, tj. ukopan i formiran odjednom.

U arheološkoj analizi grobnih priloga, dakako onih "sitnih" i pomiješanih s paljevinim ostacima pokojnika, trebalo bi pokušati razlučiti što je kome po svoj prilici od njih pripadalo. Najlakše je sa sigurnošću odvojiti priloge ratniku,

najteže tek rođenom djetetu, ali neke se pretpostavke same nameću.

Dok ratnička oprema otkriva uniformnost oblika 3. i 2. st. pr. Kr., tipičnih za keltsku istočnu skupinu, oblici, ukrasi i izbor priloženoga keramičkog posuđa odaju, ipak, specifična obilježja. Keramika nije, nažalost, do sada predstavljala predmet posebnoga i detaljnog interesa, unatoč tome što je nalazila svoje mjesto u objavama nalaza, kako u starijoj, tako u novijoj i najnovijoj literaturi (L. MÁRTON, 1933.; I. HUNYADY, 1942.-1944.; T. KOVÁCS, É. PETRES, M. SZABÓ, 1987.; M. SZABÓ, 1971.; Keltoi; B. JOVANOVIĆ, 1987.; D. BOŽIĆ, 1987.). Tek su se u najnovije vrijeme pojavile studije posvećene tipologiji i statistici latenske, pretežno ipak kasnolatenke keramike (M. DALIĆ, 1998.; M. DIZDAR, 2001.). Zahvaljujući opsežnim zaštitnim arheološkim iskopavanjima na vinkovačkom području, ali i detaljnom studiju starijih nalaza očuvanih u vinkovačkom Gradskom muzeju, imamo uvida i u oblike srednjolatenke keramike (M. DIZDAR, 2001.). Radi se ipak o nasebinskoj keramici, pa i dalje nedostaju analize grobne keramike po oblicima i kvaliteti izrade kao i prema dekoraciji, a osobito s obzirom na izbor oblika i njihove kombinacije u grobu. Upravo će u tom smislu groblje u Zvonimirovu odigrati važnu ulogu za poznavanje i interpretaciju srednjolatenke grobne keramike.⁵

No pođimo redom. Mač (T. I.), kao najtipičniji rekvizit dobro opremljenoga keltskog ratnika karakterističan je i kvalitetno kovan primjerak razvijenoga srednjeg latena. Neukrašen na prednjoj strani korica, nosi na stražnjoj strani

4 Antropološku analizu izvršio je dr. MARIO ŠLAUS i ove sam podatke preuzela iz njegova službenoga stručnog izvještaja, predanog Institutu za arheologiju u Zagrebu, tj. ravnatelju dr. Željku Tomičiću

5 Latenske grobove iz Zvonimirova obradit će i publicirati mr. sc. MARKO DIZDAR

uređaj za provlačenje ramena. Uz njegov trn nađeni su željezni koluti koji su mogli imati ulogu pri vješanju na pojas, iako je za stvarno nošenje mača pronađen i lančani pleteni pojas, položen uz paljevinu na drugome mjestu od skupne ratničke opreme. Uz trn mača nađen je i željezni brus četvrtastoga presjeka, što kompletira garnituru onoga što je ratnik nosio na pojasu (T. III., 3).

Drugi važni ratnički rekvizit u grobu Lt 12 je štit, predstavljen umbom posve ravnih krila i s većim zakovicama (T. II., 1). Za razliku od prilaganja štita u skeletne grobove, gdje cijeli štit obično prekriva tijelo ratnika (novi lijepi primjer u grobu u transdanubijskom groblju Ménfőcsanak, T. KOVACS, É. PETRES, M. SZABÓ, 1987., 24., Fig. 15.-16.), u paljevinskim je grobovima kao *pars pro toto* štita ukopan samo umbo, bez željeznog ruba drvenog štita i držača sa stražnje strane. Čvrsto zbijena skupina ratničkih predmeta uz vrh mača u grobu Lt 12 ne dopušta drugu interpretaciju.

Škare se ovdje javljaju kao i u drugim srednjolatskim grobovima, usko povezane s ratničkom opremom (T. III., 3). Držak im je oblikovan poput slova U, pa tipološki prethodi elastičnijim drškama s proširenjem u obliku slova omega (D. BOŽIĆ, 1987., 875.). Tako bi zvonimirovske škare bile tipične za stupanj Mokronog II a (D. BOŽIĆ, 1987.). Masivno željezno koplje (T. III., 1) ne nalazi prave analogije u inače bogatom repertoaru keltskih kopalja u istočnoj kao i u zapadnoj skupini Tauriska. Po kratkom nasadniku i nisko povučenom listu, zvonimirovska je koplje blisko tipu iz faze Mokronog II b (D. BOŽIĆ, 1987., 876., sl. 45., 6) ili Todoroviće-ovu tipu II c (J. TODOROVIĆ, 1964., 198., T. II.), ali to mu nisu analogije i ne bi se mogao uz njih čvrsto tipološki vezati. Mogli bismo jedino reći da tim povezivanjem zvonimirovska koplje prati duh vremena, ali je zasad oblikom osamljeno, unikatno. Odlikuje se masivnošću i dobrom izvedbom što podcrtava i masivni okov drška (T. III., 1 a). Ova vrsta kopalja općenito je znatno rjeđa, što je vidljivo na više tipoloških tablica, vrlo jasno zabilježeno upravo za područje južnog Alfölda (B. MARÁZ, 1977., sl. 2.).

Pleteni lančani ratnički pojas pripada nošenju mača, dakle, punoj ratničkoj opremi. Ipak, u grob je položen odvojeno, uz paljevinu ratnika (sl. 2., T. II., 3). Tu su dalje priložene i brojne fibule, raspoređene na nekoliko mjesta, uz paljevinske ostatke svih triju pokojnika. Ukupno je u grob priloženo šest pari fibula (T. VII., 1-2, 4-6) i jedna bez para (T. VII., 3). Najbrojnije su žičane srednjolatske fibule s dvije kuglice na luku, karakterističnog tipa za faze Beograd 2 i Mokronog II; u podfazi Mokronog II a većih, a u fazi Mokronog II b manjih dimenzija (D. BOŽIĆ, 1987., 874.-876.). U našem se grobu taj tip fibula javlja u obje dimenzije. Javljaju se sa 4, 6 i 8 navoja na spirali glavice, uvijek s vanjskom spojnicom. Pretežu željezni primjerci, ali u grobnom zapisniku se spominju i tri brončane fibule. Tip s kuglicama na luku smatrao se tipološki nešto starijim od glatkih žičanih fibula srednjolatske sheme s niskim lukom, ali njegovo je trajanje dosta dugo, tijekom čitavoga srednjeg latena. Kao standardni nakit nalazimo ga u grobljima od Češke do Slovačke, zatim Mađarske i jugoistočnoalpskog prostora do u vojvodansko-srpsko Podunavlje (N. MAJNARIĆ PANDŽIĆ, 1970., 50.). Glatke žičane fibule srednjolatske sheme javljaju se u našem grobu istodobno, imaju dugu nogu, niski luk

i 8 navoja na glavi i profiliranu spojnicu noge i luka (T. VII., 2); javljaju se i kombinirane u paru s malom fibulom s dvije nablizu postavljene kuglice. Na taj je način dodatno dokumentirana istodobnost nošenja. Najveće fibule su željezne, pripadale su tipološki ponešto diferiranom paru i služile u nošnji ratniku (T. VIII., 1-2).

Inačica fibule s kuglicom na luku ima srecoliko proširenje ispred kuglastog završetka nožice i njezinoga spoja s lukom fibule (T. VII., 3). Od svih standardnih i čestih oblika razlikuje se fibula s trokutastim proširenjem vrha nožice koji naliježe na luk. To je proširenje očito nosilo uložak od emajla ili staklene paste kojemu više nema traga, ali je očuvana rupica za zakovicu (T. VII., 1). Začudo, emajlirane srednjolatske fibule nisu u južnoj Panoniji čest nalaz. Takvi rijetki i lijepo očuvani primjerci potječu iz Sremskih Karlovaca (N. MAJNARIĆ PANDŽIĆ, 1970., T. XXXIX., 8) i Boljevaca (ibid., T. I., 5). Par emajliranih fibula iz Zvonimirova predstavlja i inače zaseban oblik i za sada mu ne nalazimo analogije.

Ratniku su pripadale i obje željezne britve nađene u arealu paljevinskih ostataka i osobne opreme. Britva kao grobni prilog u vrijeme razvijenoga srednjeg latena nije nikakva rijetkost (D. BOŽIĆ, 1987., 872.-876.), no rjeđe ih poznajemo iz očuvanih grobnih cjelina. Od priloga pomiješanih s paljevinskim ostacima lančani ženski pojas s dugim štapićastim privjeskom (T. VIII., 3) mogli bismo pripisati juvenilnoj osobi kao i dio fibula, osobito onih gracilnijih te nožić s očuvanim dijelovima drška s oblogom od organske tvari. U Zvonimirovu je već nađen ženski lančani pojas s dvostrukim nizom članaka i vrlo lijepom zoomorfnom kopčom (I. PAVIŠIĆ, 1997., 64., sl. 43, s pogrešnom interpretacijom kao dijela fibule). Taj tip pojasa ima dobru analogiju iz južnomadžarske županije Tolna (The Celts, 311.), a zvonimirovski je primjerak imao i ležište za emajl ili staklenu pastu. Dugi štapićasti privjesak pojasa iz groba Lt 12 ima sličnosti sa srednjolatskim ženskim pojasom iz groba 26 u Dobovi datiranim fibulama tipa Mötschwil (M. GUŠTIN, 1984., 330., Abb. 20., 1-1 a). Zvonimirovski je privjesak znatno dulji i neugrapniji od dobovskoga, neukrašen je i neobično se doima na krhkom ženskom pojasu. O njegovu simboličnom (ili praktičnom?) značenju ne znamo ništa. Možda je ukopu juvenilne osobe pripadao i izdvojeni bikonični lončić iz garniture posuda ukrašenog žigovanjem (T. IV., 1). To su, dajemo, samo domišljanja. Ne možemo se isto tako oteti dojmu da je trećem pokojniku, starom u času smrti tek nekoliko mjeseci, pripadao praporac (T. IX., 4), u smislu amuleta s apotropejskim značenjem. Taj komad pokazuje jasne tragove spaljivanja.

Veća zakovica s trnom četvrtasta presjeka (T. IX., 5) nađena je uz paljevinske ostatke odraslog muškarca (s njegovim su kostima bile možda pomiješane kosti malog djeteta?) i teško joj je odrediti primarnu funkciju. Od četiri željezna koluta približno istih dimenzija (T. X., 1-4) najzanimljiviji je svakako onaj s profiliranim, proširenim i lagano udubljenim krajevima i dva kuglasta zadebljanja (T. X., 4). Uvrštava se među do sada poznate slične kolutove iz Sremskih Karlovaca i Surčina (N. MAJNARIĆ PANDŽIĆ, 1970., T. XL., 1-3; T. XLI., 4). Na karlovačkim primjercima, naročito onom najdekorativnijem, očuvani su ostaci crvenog emajla; svim je tim kolutovima zajednička crta da imaju profiliranu

i ukrašenu prednju i plosnatu, glatku stražnju stranu. Na zvonimirovskom kolutu nisu očuvani tragovi eventualno prisutnog emajla. Pri objavi primjeraka iz Sremskih Karlovaca pretpostavlja se da se možda radi o ukrasima s konjskih uzda (N. MAJNARIĆ PANDŽIĆ, 1970., 46.), ali u slučaju groba iz Zvonimirova to se ne bismo usudili pretpostaviti. Teško je dalje odrediti gdje su u nošnji bile upotrijebljene dvije male okrugle karike - kopče s profiliranim izdankom za zakopčavanje (T. X., 5-6). Obje u grobu Lt 12 nađene perle od staklene paste, svjetlozelena i modra, mogle su pripadati bilo kojemu od tri pokojnika; domišljati se po dimenzijama ne bi imalo smisla, a po mjestu nalaza mogle su pripadati ratniku.

U bogato, ali uobičajeno opremljenom srednjolatenskom ratničkom grobu Lt 12 istaknuto mjesto među grobnim priložima pripada svakako garnituri keramičkih posuda za jelo i piće: visoki trbušasti lonac s razgrnutim obodom, ukrašen žigovanim ukrasom lukova i koncentričnih krugova (T. IV., 2), doista je sadržavao dijelove divlje svinje (*sus scrofa*) - donju vilicu i rebra, a u dvije zdjele su se našle kosti fazana (*Phasianus colchicus*).⁶ Zanimljivo je da su obje vrste priloženih životinja bile lovne, a ne domaće. Analiza ispune posuda, koliko je poznato, nije izvršena, pa se ne zna što se u njih prigodom pokopa još uložilo.

Trbušasti lonac je standardni srednjolatenski oblik, prisutan u mnogim onodobnim grobovima. Tri zdjele (T. VI.), velika i dvije manje, slične su profilacije, ravnog ili lagano uvučenog dna, bez ukrasa, samo s tragovima izrade na kolu. Važnu je ulogu u garnituri za gozbu imao tipični rekvizit za piće - kantharos (T. V.). Trbušast, vertikalno uzdignut, stoji na profiliranoj nožici. Tipološki pripada skupini podunavskih kantharosa kojima je najvjerojatnije izvoriste sličan helenistički metalni oblik. Rado su izrađivani u panonskom Podunavlju tijekom 3. stoljeća stare ere, a održali su se još neko vrijeme u uporabi (V. KRUTA, M. SZABÓ, 1982.). Zvonimirovski je kantharos lijepo oblikovan, brižno izrađen i ukrašen u tipičnoj istočnokeltskoj tehnici žigovanih motiva lukova i koncentričnih krugova. Pišući o znatno većem, plićem i zoomorfno ukrašenom kantharosu s Kandije u Novom mestu, Szabó i T. Knez su prihvatili za ove oblike termin kantharos, iako su u optjecaju i drugi nazivi, poput psedo-kantharosa i amfore. Tim više je takav naziv opravdan za našu posudu koja je i oblikovanjem i dimenzijama bliže klasičnom tipu. Kandijski je kantharos datiran na kraj 3. st. pr. Kr. (T. KNEZ, M. SZABÓ, 1980.-1981., 84.-88.). Svojim ukrasom se zvonimirovski kantharos povezuje s visokim loncem - pit-hosom (T. IV., 2) i s manjim bikoničnim lončićem (T. IV., 1), položenim primarno u jugoistočni dio groba, podalje od opisane garniture. Gotovo da nema sumnje da je ista ruka ukrašavala ove tri posude: na svima je ukras izveden jedinstveno - široki, jednostruki i žigovani lukovi povezuju razmaknute koncentrične kružice; ukras je izveden nespretno nastojeći povezati, s različitim uspjehom, po dva kružica zajedno u vertikali ili lagano zakošeno. Čitav se zvonimirovski keramički servis pokazuje kao proizvod ovog područja koje

tek sada, nakon otkrića zvonimirovskoga groblja, sagledavamo kao integralni dio latenske naseljenosti južne Panonije. M. Szabó smatra da su kantharosi u istočnokeltskim grobovima oblici posuda povezanih s grobnim kultom, a najčešće se nalaze u opremi ratničkih grobova (T. KNEZ, M. SZABÓ, 1980.-1981., 87.)

Razgledamo li repertoar latenskih keramičkih oblika u istočnokeltskom području, lako ćemo uočiti da su kantharosi, oslonjeni na helenističke uzore, prisutni u mađarskom i vojvođansko-srpskom Podunavlju. Mađarski su oblici maštovito ukrašeni antropomorfnim ili zoomorfnim detaljima, najčešće povezanim uz drške posuda, ali i vrlo često žigovanim svojstvenim ukrasima. Za Mađarsku to vrijedi od samih početaka latenizacije (u groblju Pilismárot-Basaharc na sjeveru Transdanubije uz Dunav), ali i na drugim mjestima u tijeku 3. st. pr. Kr. (L. MÁRTON, 1933.; M. SZABÓ, E. PETRES, 1974.; M. SZABÓ, 1992.). Očito je da su iz mađarskog Podunavlja karakteristični žigovani motivi stigli već krajem 4. st. stare ere do ušća Morave, jer o tome dobro svjedoči više puta reproducirana posuda iz groblja u Pećinama kod Kostolca (B. JOVANOVIĆ, 1984.; isti, 1987.), "Moda" žigovanja koja ne čuva kasnohalštatske tradicije, kao u Sloveniji (F. SCHWAPPACH, 1970.-1971.) već izražava latenski ukus i kombinaciju motiva, traje vjerojatno i preko granica 3. stoljeća, no ne zna se kako dugo. I sami kantharosi s naglašenim vertikalnim duktusom i lijepo profiliranom nožicom vezani su uz Mađarsku i južnu Panoniju, pa ih u 3. stoljeću, a i nešto kasnije, nalazimo na Karaburmi u grobovima 38, 41 i 59 (J. TODOROVIĆ, 1972., T. XV., XVI., XX.), ali i u Privlaci kod Vinkovaca u istočnoj Slavoniji (N. MAJNARIĆ PANDŽIĆ, 1984., T. 3., 2). Neukrašeni kantharos iz Privlake nastavlja isto osnovno oblikovanje s naglašenom vertikalom i izrazitom nogom. Teško ga je ipak datirati, jer je nađen u sekundarnom položaju, ubačen sa zemljom u prilaznu rampu fortifikacije na privlačkoj Gradini. U prvoj objavi (N. MAJNARIĆ PANDŽIĆ, 1984.) kantharos je okvirno datiran u 2. st., u vrijeme koje je prethodilo izgradnji konačnog karakterističnog bedema u Privlaci, ali nešto konkretnije o vremenu uporabe kao i gdje je primarno posuda bila uporabljena (u neotkrivenom grobu?), nije moguće ništa zaključiti. Već je u sintezama D. Božića (D. BOŽIĆ, 1981. i 1987.) jasno naglašeno da su ovako oblikovani kantharosi i kulturno i vremenski odvojeni od nižih i širokih primjeraka s ravnim dnom i visokim zakošenim dršcima, ukrašenih često upoliranim geometrijskim ukrasom. Zanimljivo je da, osim znamenitog kantharosa iz Novog mesta, na području Tauriska prvih oblika gotovo da i nema, a jedan od mlađih primjeraka, koje smo upravo opisali, onaj iz Mengeša, Božić određuje kao import iz Panonije (D. BOŽIĆ, 1984., 87., sl. 36.). Još je uočljivije pomanjkanje žigovanih ukrasa s karakterističnim srednjolatenskim motivima kakve poznamo iz Mađarske i Zvonimirova.

I dok su svi metalni grobni prilozi u grobu Lt 12 standardni u prostranom istočnokeltskom svijetu, skupina upravo opisane ukrašene keramike iz Zvonimirova pripaja taj grob, tj. njegove pokojnike širokoj panonskoj zajednici s težištem u Mađarskoj. Novija istraživanja i objave potkrepljuju tu orijentaciju (T. KOVÁCS, É. PETRES, M. SZABÓ, 1987.;

6. Determinaciju zoološkog materijala iz groba Lt 12 izvršila je dr. VESNA MALEZ iz Zavoda za paleontologiju i geologiju kvartara IHAZU-a. Podaci su preuzeti iz njezina izvještaja Institutu za arheologiju u Zagrebu

M. SZABÓ, É. PETRES, 1974.; M. SZABÓ, 1992.).⁷ Promotrimo li grob Lt 12 s obzirom na grobni kult, odnosno ritual, te na oblike metalnih priloga - kako ratničke opreme tako i nošnje, grob se može vrlo široko povezivati: u pravcu Skordiska, gdje ima niz usporednica na Karaburni, ali i u drugim ratničkim grobovima srednjeg latena koje je popisao već D. Božić, razrađujući kronologiju istočne keltske skupine u Jugoslaviji (D. Božić, 1981., 318.).⁸ S druge je strane upravo istim značajkama povezan i uz grobove zapadne skupine Tauriska: grob 10 iz Dobove, uz niz drugih najbolji su primjeri za takvu tvrdnju (M. GUŠTIN, 1981. a, 1984.; D. BOŽIĆ, 1987.).⁹

Grob Lt 12 mogao bi se, dakle, uvrstiti i u skupinu Beograd 2 i Mokronog II tj. mogli bismo ga povezivati i s istočnom i sa zapadnom keltskom skupinom, tim više što leži na "ničijem prostoru" između obje skupine, a prilično je jednako udaljen od obje. Uz te usporednice spominjemo posebno ratnički grob iz Vučedola, jedinu barem djelomično očuvanu grobnu cjelinu s inače bogatoga latenskog nalazišta u vučedolskim starim vinogradima (N. MAJNARIĆ PANDŽIĆ, 1970., T. XLVIII., LI.-LII.). Prostorno je Zvonimirovu relativno blizak i grob iz Vojakovca kod Križevaca (N. MAJNARIĆ PANDŽIĆ, 1970., 46.-47., T. XLVI.-XLVII.). Grob Lt 12, sustavno i brižno dokumentiran, sugerira da su i vučedolski i vojakovački grobovi očuvani samo djelomično; njima, kao pripadnicima istog horizonta ratničkih grobova, nedostaju neki bitni prilozi, uglavnom oni manjih dimenzija. Već je uostalom 1970. godine (N. MAJNARIĆ PANDŽIĆ, 1970.) jasno pokazano kakva i kolika je devastacija desetljećima provedena nad latenskom ostavštinom u sjevernoj Hrvatskoj.

Analiziramo li s tipološko-kronološkog motrišta priloge iz groba Lt 12, vidimo da sadrži oblike prilično arhaičnoga srednjolatenskoga repertoara, ali ima i zajedničkih oblika za faze Mokronog II a i b. (Ovdje uspoređivanje s mokronoskim fazama primjenjujemo zbog toga jer je to najiscrpnije i najkompletnije izrađena srednjolatenska kronologija za naše krajeve. Time ne prejudiciramo pripadnost zvonimirovskoga groblja Tauriscima. Smatramo da bi grob bilo realno datirati na kraj 3. st. pr. Kr., u vrijeme prijelaza starije faze srednjeg latena u mladu.

Mišljenje Ž. Tomičića da Zvonimirovo treba pripisati Tauriscima, koji su ovdje Podravinom uspostavili vezu prema istoku, može svakako biti opravdano (Ž. TOMIČIĆ, 1999., 180.). Trebalo bi, međutim, imati na pameti i to da je moguća povezanost s nekom južnomadžarskom keltskom populacijom, u Baranji ili Tolni, koja se upravo jasnije ocrtava u

posljednjim desetljećima. Na području južne Panonije, sjeverno i južno od Drave, bilježi se u doba rane rimske provincijalne kulture keltsko pleme Herkunijata (A. MÓCSY, 1959.). S druge strane, vrlo temeljito i podrobno određivanje istočne granice Tauriska, zasnovano na podacima iz antičkih izvora, proveo je prilično davno P. Petru (P. PETRU, 1968.), smještajući Mons Claudius, kao u izvorima više puta opetovanu istočnu granicu, dosta zapadno - na gorski vijenac Ivančica - Kalnik - Medvednica. Te će podatke u budućim istraživanjima latenske naseljenosti hrvatske Podravine trebati imati na umu.

Buduća istraživanja ovog područja, u prvome redu groblja u Zvonimirovu koja mnogo obećavaju, pridonijet će otkriću istinske kulturne, plemenske i teritorijalne povezanosti ove novootkrivene srednjolatenske keltske skupine koja je očito igrala značajnu ulogu u ovim krajevima u razdoblju općenito najvećeg cvata keltske dominacije u Panoniji.

⁷ U području Pečuha, a i u njegovoj blizoj okolici u pravcu Szent Lőrinc, otkriven je niz srednjolatenskih nalazišta, među njima i veći broj srednjolatenskih grobova. Ljubaznošću dr. B. MARÁZ mogla sam podrobno pregledati nalaze. Oni su priređeni za objavu. Dr. B. Maráz dugujem veliku zahvalnost

⁸ Novu sintezu o ratničkim grobovima u vojvodanskom Podunavlju pripremila je i predala u tisak za Rad vojvodanskih muzeja dr. MARTINA JOVANOVIĆ. Autorici zahvaljujem na podacima

⁹ Za jesen 2001. priprema se u Novom mestu velika izložba latenskih grobova. Ovdje je u posljednja dva desetljeća otkriven najveći broj sustavno istraženih latenskih grobova u Sloveniji, a i šire. Ti će novi podaci, predočeni u katalogu u pripremi, uvelike izmijeniti i naše poznavanje kulture slovenskih Kelta

Literatura

- Božić, D., 1981., Relativna kronologija mlađe željezne dobe u Jugoslavenskom Podunavlju, AV XXXIII, 315.-336.
- Božić, D., 1982., Kasnolatenški astragalni pojasevi tipa Beograd, *Starinar*, n. s. XXXIII, 47.-56.
- Božić, D., 1987., Keltska kultura u Jugoslaviji, zapadna grupa, PJZ V, Sarajevo, 855.-897.
- DALIĆ, M., 1998., Tipološko-statistička obrada kasnolatenške keramike iz utvrđenih naselja Orolika i Privlake, *Opusc. Archeol.* 223, Zagreb, 163.-218.
- DIZDAR, M., 2001., Latenska naselja na vinkovačkom području, Zagreb
- GABROVEC, S., 1966., Srednjolatenško obdobje v Sloveniji, AV 17, 33.-106.
- GUŠTIN, M., 1977., Relative Chronology of the Graves of "Mokronog Group", *Keltske studije, Brežice*, 67.-103.
- GUŠTIN, M., 1981., Arheološka podoba Dobove, katalog izložbe, Brežice
- GUŠTIN, M., 1981., a., Keltische Gräber aus Dobova, Slowenien, *Arch. Korrbf.* 11, 223.-229.
- GUŠTIN, M., 1996., Taurisci - Verknüpfung der historischen und archäologischen Interpretation, *Die Kelten in den Alpen und an der Donau*, Budapest-Wien, 433.-440.
- HAFNER, A., 1979., Zur absoluten Chronologie der Mittelatenezeit, *Arch. Korrbf.* 9., 405.-409.
- HELLEBRANDT, M., 1999., Celtic Finds from Northern Hungary, *Corpus od Celtic Finds III*, Budapest
- HORVÁTH, L., 1994., Einige chronologische Fragen des keltischen Gräberfeldes von Rezi, *Chronologische Fragen der Eisenzeit*, Zala - Keszthely, Zala Múzeum 8, 1997., 79.-90.
- HORVATH, L., 1998., Die Kelten im Komitat Zala, *Die Zeit der Kelten*, Schild von Steier, Kleine Schriften 18, Graz, 82.-88.
- HUNYADY, I., 1942.-1944., Die Kelten im Karpatenbecken, Budapest
- JACANOVIĆ, D., 1988., Keltški grob iz Kostolca, *Viminacium* 2, Požarevac, 7.-17.
- JOVANOVIĆ, B., 1984., Skordisci u katalogu Keltoi, Ljubljana, 41.-48.
- JOVANOVIĆ, B., 1984., a., Les sépultres de la nécropole celtique de Pećine près de Kostolac, *Études celtiques XXI*, 63.-93.
- JOVANOVIĆ, B., 1987., Keltska kultura u Jugoslaviji, PJZ V, Sarajevo, 805.-854.
- KELTOI, 1984., Kelti i njihovi suvremenici na tlu Jugoslavije, Ljubljana
- KNEZ, T., 1966., Latenske najdbe iz Novega mesta, *Kelti v Sloveniji*, AV 17, 253-270.
- KNEZ, T., 1977., Keltški grobovi iz Roj pri Moravčah, *Keltske studije, Brežice*, 105.-125.
- KNEZ, T., SZABÓ, M., 1982., Ein keltischer Kantharos aus Novo mesto, *Arch. Jug.*, 20.-21. (1983.), 80.-88.
- KOVÁCS, T., PETRES, É., SZABÓ, M., 1987., *Corpus of Celtic Finds in Hungary I, Transdanubia*, Budapest
- KRUTA, V., SZABÓ, M., 1982., Canthares danubiens du IIIe siècle a.n.è, *Études celtiques* 19, 51.-67.
- MAJNARIĆ PANDŽIĆ, N., 1970., Keltsko-latenska kultura u Slavoniji i Srijemu, Vinkovci
- MAJNARIĆ PANDŽIĆ, N., 1984., Prilog problematici kasnolatenških utvrđenih naselja u Slavoniji, *Opusc. Archaeol.* 9, 23.-34.
- MARÁZ, B., 1977., Die chronologischen Probleme des latenezeitlichen Fundmaterials von Südostungarn, *AE* 104, 1, 47.-64.
- MÁRTON, L., 1933., *Die Frühlatenezeit in Ungarn*, Budapest
- MÖCSY, A., 1959., *Die Bevölkerung von Pannonien bis zu der Markomannenkriegen*, Budapest
- NAVARRO, J. M., 1960., Zu einigen Schwertscheiden aus La Tène, *Ber. RGK* 1959. (1960.), 79.-119.
- NEUGEBAUER, L. W., 1992., *Die Kelten im Osten Österreichs*, St. Pölten-Wien
- PAHIĆ, S., 1966., Keltške najdbe v Podravju, *Kelti v Sloveniji*, AV 17, 135.-200.
- PAVIŠIĆ, L., 1997., Groblje mladega željeznog doba keltsko-latenske kulture Zvonimirovo i Josipovo, Zagreb-Virovitica, 62.-68.
- PETRU, P., 1968., Vzhodnoalpski Taurisci, AV 19, 357.-373.
- RAPIN, A., 1990., L'armement, fil conducteur des mutation du second âge du fer, *Révue archéol. Ouest, Suppl. N°3*, 287.-297.
- SCHWAPPACH, F., 1970.-1971., Stempelverzierte Latène-Keramik aus dem Ringwall von Stična, AV, 21.-22., 237.-252.
- SLADIĆ, M., 1986., *Keramika Skordiska, Latenska keramika u jugoslavenskom Podunavlju*, Beograd
- SPAJIĆ, E., 1954., 1956., 1962., Nalazište mladog željeznog doba s terena Osijeka, *Osječki zbornik IV, V i VIII*, 37.-55.
- SZABÓ, M., 1971., *Auf den Spuren der Kelten in Ungarn*, Budapest
- SZABÓ, M., 1992., *Les Celtes de l'Est*, Paris
- SZABÓ, M., PETRES, É., 1974., *Eastern Celtic Art*, Székesfehérvár
- ŠIMIĆ, J., FILIPOVIĆ, S., 1997., *Kelti i Rimljani na području Osijeka: katalog izložbe*, Osijek
- TASIĆ, N., 1992., *Scordisci and the native population in the middle Danube region*, Beograd
- THE CELTS, 1991., katalog izložbe, Milano
- TODOROVIĆ, J., 1964., Prilog klasifikaciji i hronološkoj determinaciji keltskih kopalja, *Vesnik Vojnog muzeja* 10, 195.-204.
- TODOROVIĆ, J., 1972., *Praistorijska Karaburma I - nekropola mladog gvozdenog doba*, Beograd
- TODOROVIĆ, J., 1974., *Skordisci, Historija i kultura*, Novi Sad-Beograd
- TOMIČIĆ, Ž., 1997., *Zvonimirovo i Josipovo, groblja starohrvatskog doba u Virovitičko-podravskoj županiji*, Zagreb-Virovitica
- TOMIČIĆ, Ž., 1999., *Panonski periplus, arheološka topografija kontinentalne Hrvatske*, Zagreb

Summary

WARRIOR'S GRAVE LT12 FROM MIDDLE LA TÈNE II GRAVE SITE IN ZVONIMIROVO NEAR SUHOPOLJE IN THE COUNTY OF VIROVITICA-PODRAVINA

During excavations at the early Middle Age Bijelo Brdo cemetery in the village of Zvonimirovo on the locality Veli-ko Polje, on the southern side of the road Zvonimirovo-Ga-čište, La Tène incineration grave sites were discovered (TOMIČIĆ 1997; PAVIŠIĆ 1997). The excavations began in 1992 and lasted until 1995. They have started again in the recent years. In all research campaigns La Tène incineration graves were discovered along with the Bijelo Brdo bone grave sites. Up until late summer 2000 a total of 33 graves was exhumed, and in 2001 their number grew to 46. This is the first large-scale systematic excavation of a La Tène cemetery in northern Croatia, which in addition was modern and well documented. The second important feature of this locality is that it appeared in an area where no La Tène graves or settlements were known previously, so that on all distribution maps of La Tène finds in southern Pannonia this area was entirely empty (MAJNARIĆ PANDŽIĆ 1970; TODORVIĆ 1974, 32, 16; GUŠTIN 1984, Fig. 27-28; BOŽIĆ 1987, 819, map 6). Until now this area was a spacious buffer zone between the dense Srijem and east Slavonia Scordises finds in the East and the southeastern Alps Taurises finds in the West. The discovery of the La Tène cemetery in Zvonimirovo opened a new chapter in the study of the Celtic La Tène culture in northern Croatia, the dominating civilization community in the last centuries of the prehistory.

Warriors had an important position in the social structure of the Zvonimirovo population, just as elsewhere in the La Tène world, and all the graves discovered up until the present time were rich with ceramic offerings. The cemetery arose in the Middle La Tène period.

The grave Lt 12 was discovered on July 1st 1998 and it is very characteristic of the cemetery in Zvonimirovo (Fig. 2). The pit is rectangular with rounded ends. Its top was unearthed at 0.34 m depth and it had a diameter of 1.05 m. Like numerous other examples of Central European and Danubian Middle La Tène cemeteries, this one also suggests a planned arrangement of the cremated remains of the deceased, their personal and battle equipment. All grave offerings were arranged on the bottom of the pit. The northern and western side of the pit are edged with battle equipment offerings, and the eastern side up to the southern margin is edged with the ashes of the cremated deceased and with their personal equipment, mostly costumes. Between those two groups there are numerous grave pottery offerings (T. 1).

The organization of the cemetery is, as we can clearly see, typical for the developed Middle La Tène period from the turn of the 3rd and the 2nd century BC. Battle equipment is complete, standard and solid, but not luxurious. Along with it, a notably rich group of ceramic vessels was offered. The anthropological analysis of bones consigned to Phd. M. Šlaus from the Croatian Academy of Sciences and Arts gave particularly interesting results. A dominating burial in the

grave is represented by the remains of a man, who at the moment of his death was between 30 and 45 years old. He was obviously the most important deceased in the grave and to him most of the grave offerings were laid. From the group with a working name "bones close to the belt" remains of a juvenile deceased were recognized. According to the grave offerings it was a female. The anthropological analyses discovered also the presence of a third deceased in the grave, a baby of not more than one year.

Battle equipment reveals the uniformity of forms from the 3rd and the 2nd century BC, typical of the eastern Celtic group. On the other hand, the forms, decorations and selection of the offered ceramic vessels display specific features. The sword (T. I), as the most typical article, is a characteristic and finely worked sample from developed Middle La Tène. Near its hook, iron rings were found, which might have been used for hanging the sword on the belt, even though near the ashes away from the common battle equipment a braided chain-belt was found which was probably used when actually wearing the sword. Close to the sword hook a sharpening iron with a rectangular cross-section was found, which makes the battle kit worn on the belt complete (T. III. 3).

An umbo with straight wings and larger rivets (T. II. 1) was also buried as a pars pro toto of the shield. No strike plates from the wooden shield were found, and the closely laid group of battle artifacts close to the sword point in the grave Lt 12 leaves no free space for other interpretations.

A pair of scissors appears closely connected with battle equipment (T. III. 4), and their grip is in the shape of the letter U. The massive iron lance (T. III. 1) has no adequate analogies in the otherwise rich repertoire of Celtic lances, but it keeps pace with the Zeitgeist and is characterized by massiveness and good performance, which is stressed also by the massive strike plates of the handle (T. III. 1 a).

The battle chain-belt (Fig. 2, T. II. 3) was laid into the grave apart from the rest of the equipment, close to the warriors' ashes. There are also numerous fibulae, placed on several spots next to the ashes of all the three deceased. Altogether 6 pairs of fibulae were offered (T. VII. 1-2, 4-6) as well as a single fibula (T. VII. 3). The largest in number are wired Middle La Tène fibulae with two balls on a bow, characteristic of the phase Beograd 2 and Mokronog II (after D. BOŽIĆ 1981 and 1987). Similarly, in our grave smooth wired fibulae of the Middle La Tène scheme appear (T. VII. 2). Different from those standard and common shapes is a fibula with triangular extension of the top of the leg that leans on the bow. This extension obviously bore an enameled or glass-pasted insert that left no trace, but a rivet hole was preserved (T. VII. 1). In southern Pannonia enameled Middle La Tène fibulae are not a frequent find, and anyway the pair from Zvonimirovo represents a special form to which I could not find any analogies so far.

Both iron razors, found in the area of cremation remains and personal equipment, belonged to the warrior as well (T. IX. 1-2). To the offerings mixed with the ashes of the juvenile person we could assign the lady's chain-belt with a long rod-shaped pendent (T. VIII. 3), and some of the fibulae, particularly the thinner ones, as well as the knife with preserved parts of the grip with a cover of organic substance.

An important position among the grave offerings belongs to the ceramic eating and drinking vessel set: a high belly-shaped pot decorated by a stamped bow and concentric circles motif (T. IV, 2) really contained parts of a boar (*Sus scrofa*), and in two bowls pheasant's bones were found (*Phasianus colchicus*). In the feast set, a typical drinking vessel - the kantharos (T. V) played an important role. It is beautifully shaped, carefully made and decorated in the typical Eastern Celtic technique of stamped bows and concentric circles. On the basis of its decoration, the kántharos from Zvonimirovo is connected with the high pot and a smaller biconical pot (T. IV, 1) laid primarily in the southeastern part of the grave, further from the described set. Those three vessels had almost undoubtedly been decorated by the same hand. The entire Zvonimirovo ceramic set proves to be a product made in this area, which only now after the discovery of the Zvonimirovo cemetery we are viewing as an integral part of the La Tène settlement in southern Pannonia.

If we take a look at the La Tène ceramic forms in eastern Celtic domain, we will easily notice that kántharoi inspired by the Hellenistic model are present in the Hungarian as well as the Vojvodinian-Serbian Danube region. The fashion of stamping does not lean on late Hallstatt tradition as it is the case in Slovenia (F. SCHWAPPACH 1970-71). On the contrary, it shows a La Ténian taste and combination of motifs and it probably continues after the end of the 3rd century, but we do not know for how long. While all the metal grave offerings in the grave Lt 12 are standard in the broad eastern Celtic world, the group of the described decorated pottery from Zvonimirovo categorizes this grave, i.e. its deceased, as belonging to the broad Pannonian community gravitating to Hungary. Latest research confirms this (KOVÁCS - PETRES - SZABÓ 1987; SZABÓ - PETRES 1974; SZABÓ 1992).

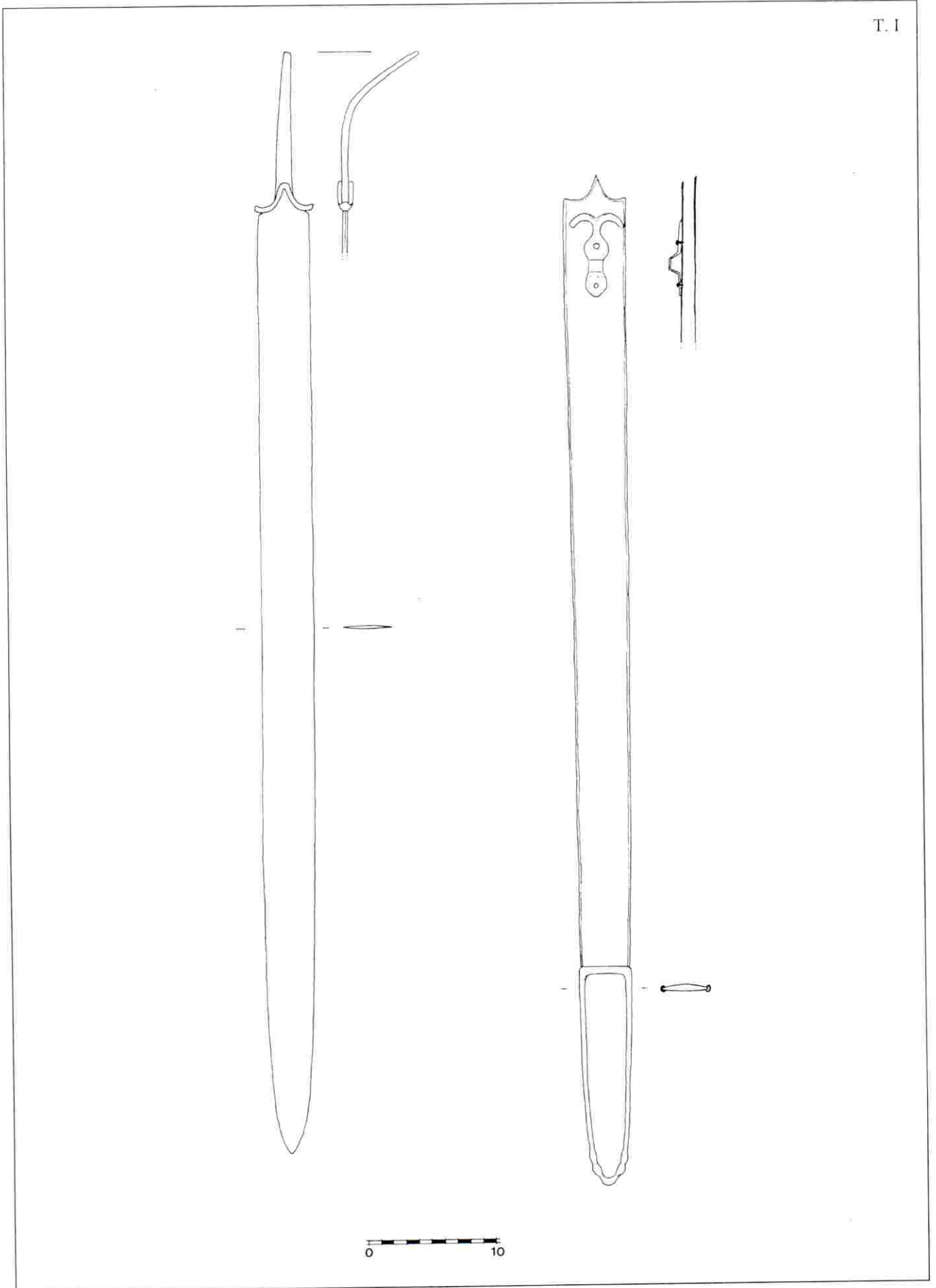
Grave Lt 12 could be categorized as belonging to the group Beograd 2 and Mokronog II, i.e. it could be connected both with the eastern and the western group, more so since it is placed on "no man's land" between the two groups, at approximately the same distance from both of them. If we analyze the offerings from grave Lt 12 from a typological-chronological point of view, we can recognize that they contain shapes from the rather archaic Middle La Tène repertoire, but that there are also shapes which are in common with those from the phase Mokronog II a and b. (I am drawing parallels with the Mokronog phases because this is the most detailed and most complete Middle La Tène chronology of our areas. I am not prejudicing that the Zvonimirovo cemetery belongs to the Taurises. According to my opinion, it would be realistic to date the grave to the end of the 3rd century BC, at the time of the turn of the late and the early Middle La Tène period).

The opinion of Ž. Tomičić that Zvonimirovo is to be ascribed to the Taurises, who here in the Danube region established connections with the East, might certainly be well grounded (Tomičić 1999, 180). One should also keep in mind that a connection with some South Hungarian Celtic population in Baranja or Tolna is possible, which connection is becoming better known in the last decades. In the area of southern Pannonia, north and south of the Drava river, at the time of the early Roman provincial culture, a Celtic tribe cal-

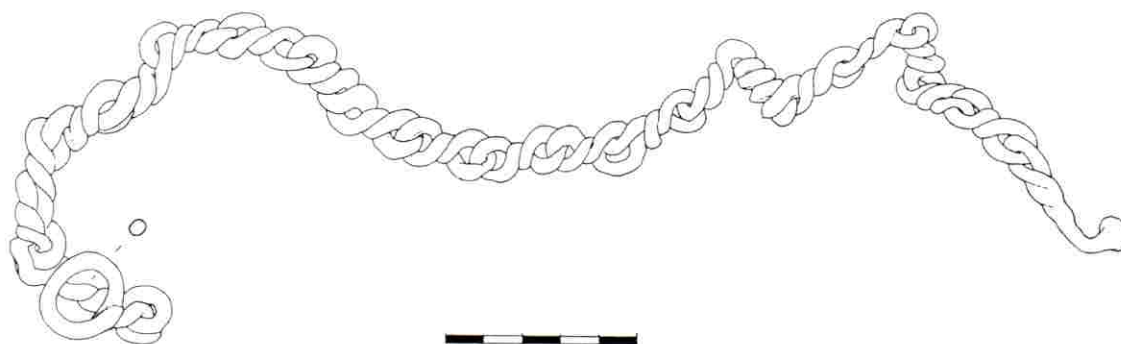
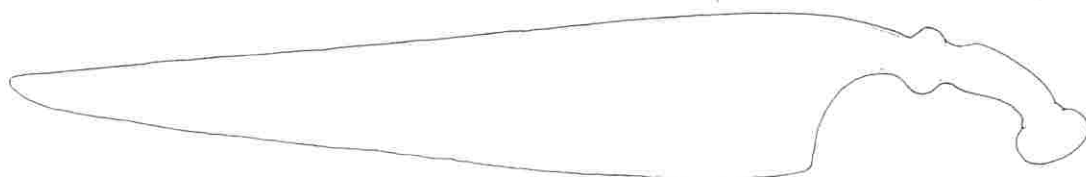
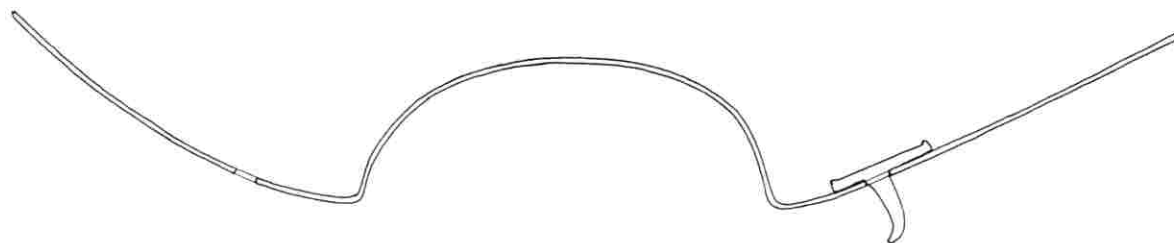
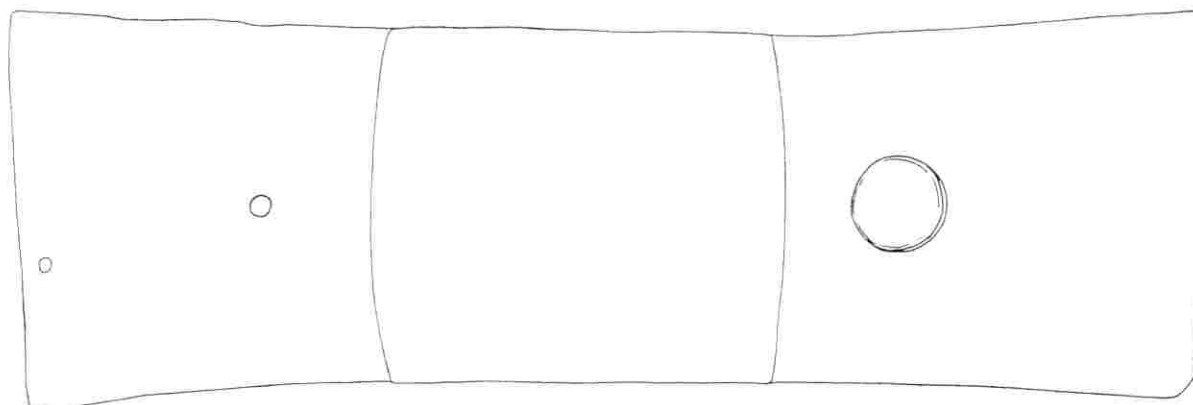
led the Herkuniats is mentioned (MÓCSY 1959). On the other hand, P. Petru defined the eastern border of the Taurises in detail, based on the information from ancient sources (PETRU 1968), placing Mons Claudius, which in the sources was repeatedly mentioned as the eastern border, much more to the west - in the mountain range Ivančica-Kalnik-Medvednica. Future research on the La Tène settlement in the Croatian Podravina will have to bear those data in mind.

Future investigations of this area, in the first place of the cemetery in Zvonimirovo, which are systematically conducted by the Institute of archeology in Zagreb, are very promising. They are also the only way of contributing to the uncovering of the true cultural, tribal and territorial links among this newly discovered Middle La Tène Celtic group, that obviously played an important role in the area particularly at the time of the greatest boom of the Celtic domination in Pannonia.

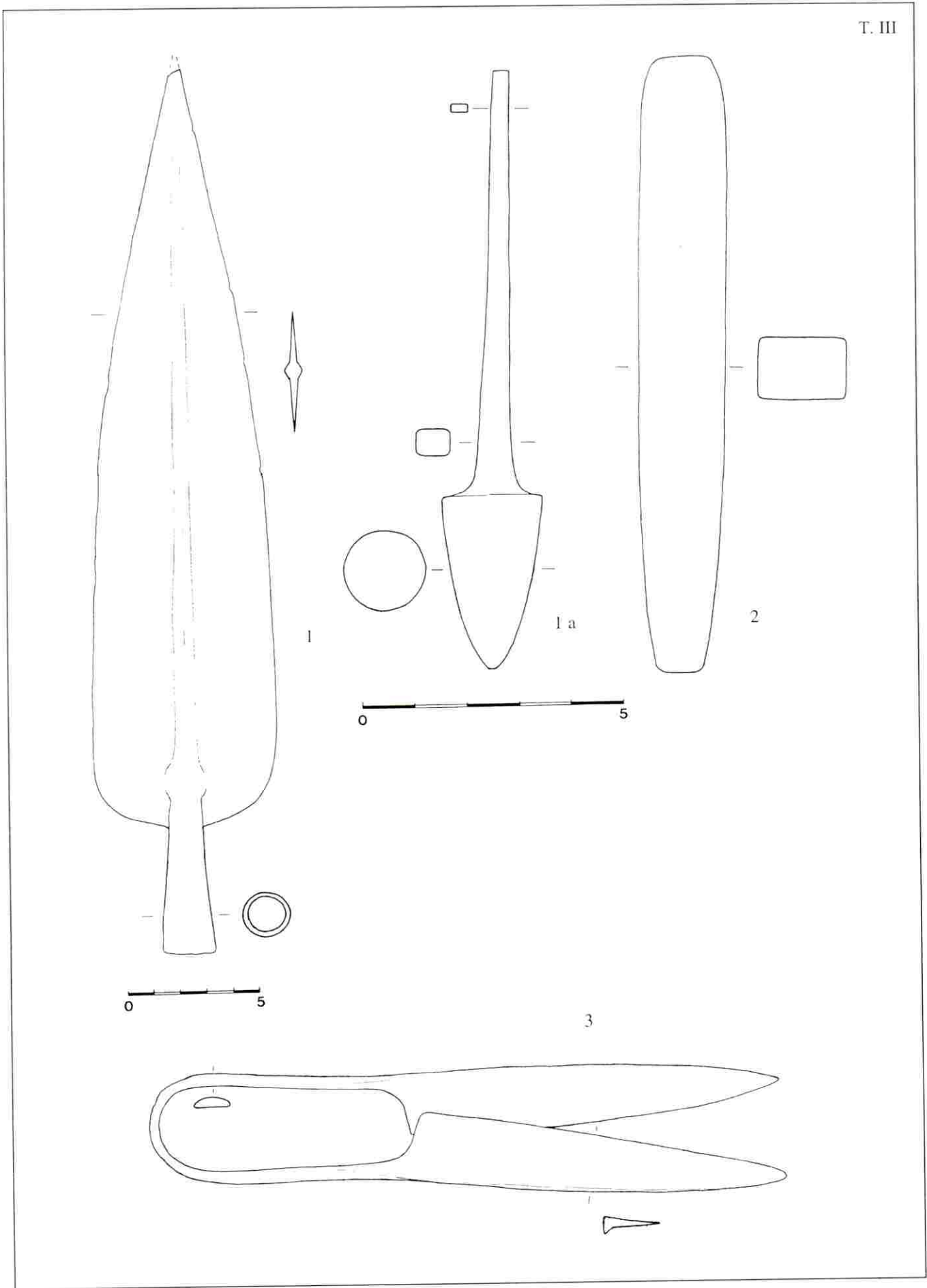
T. I

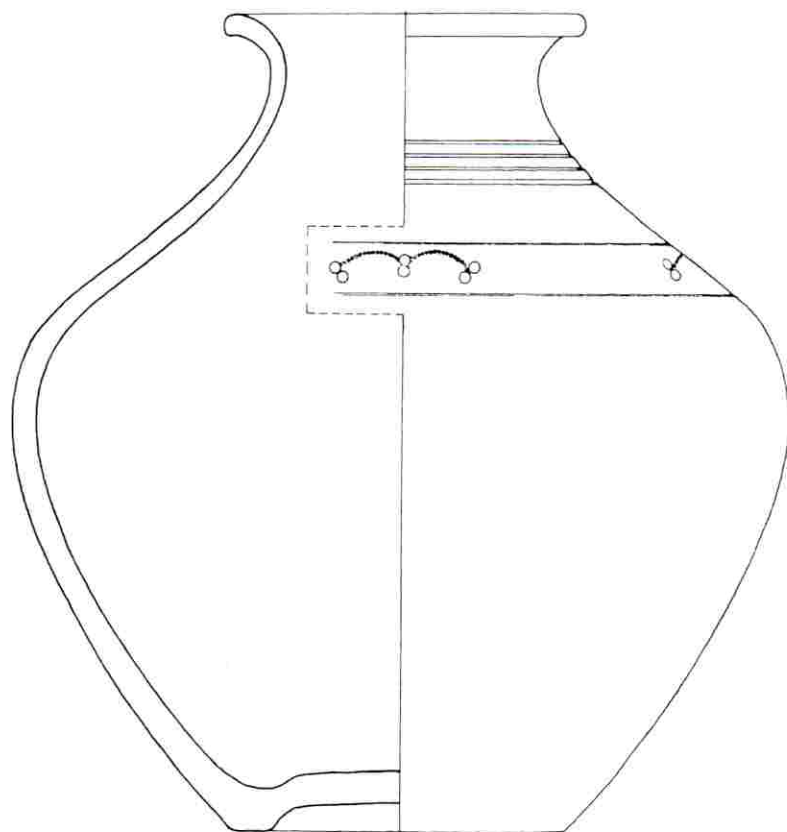
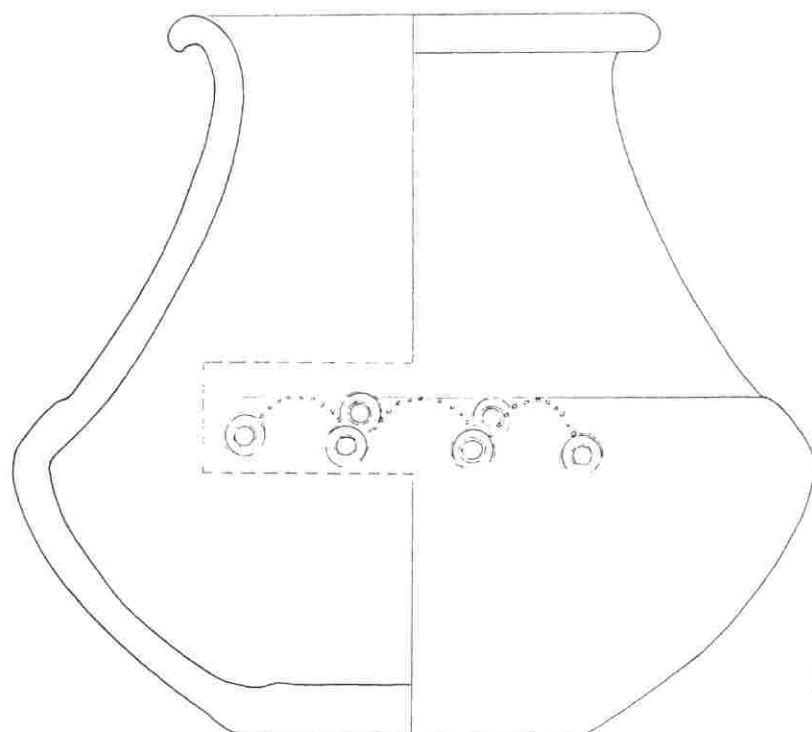
T. II

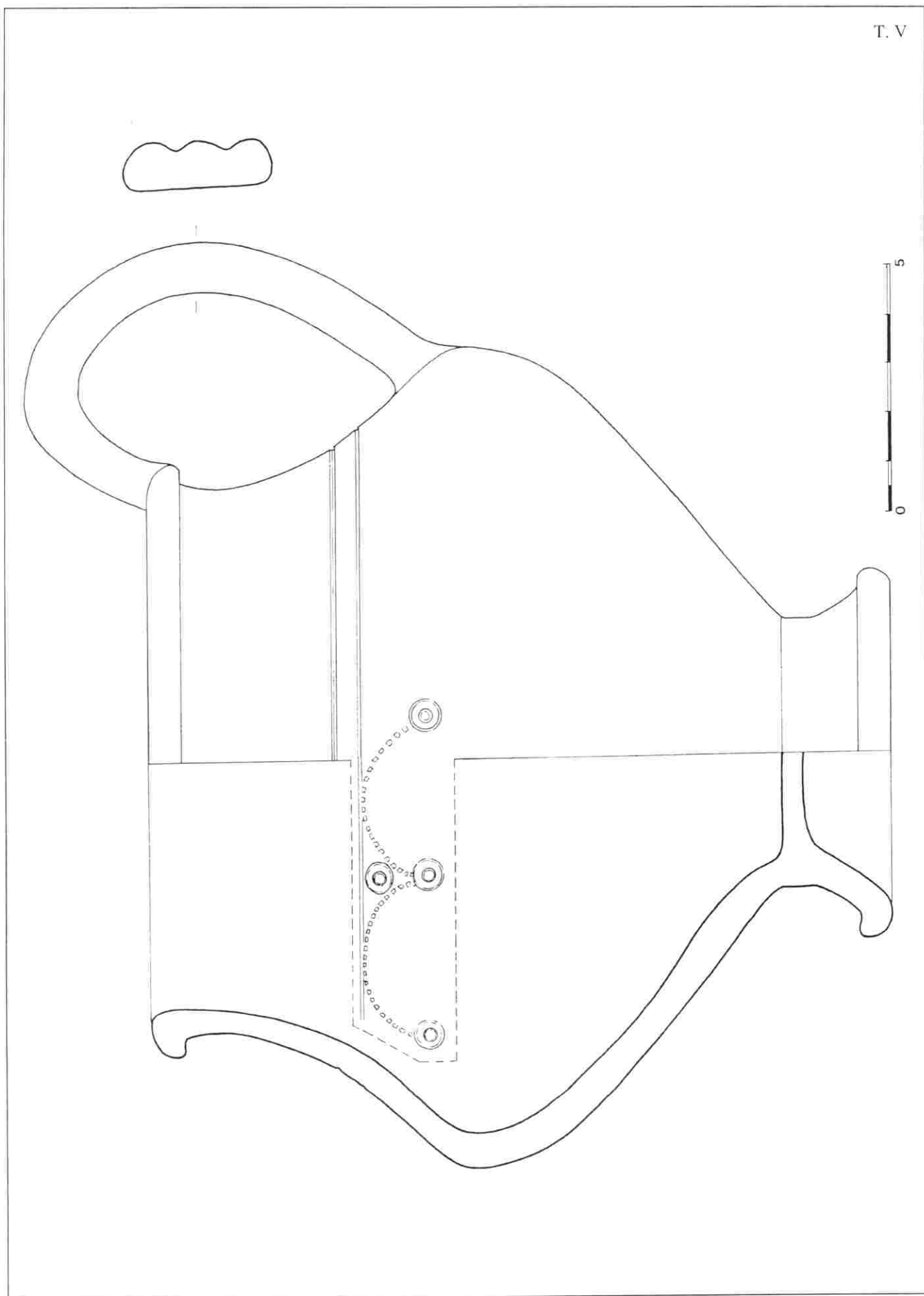
T. III

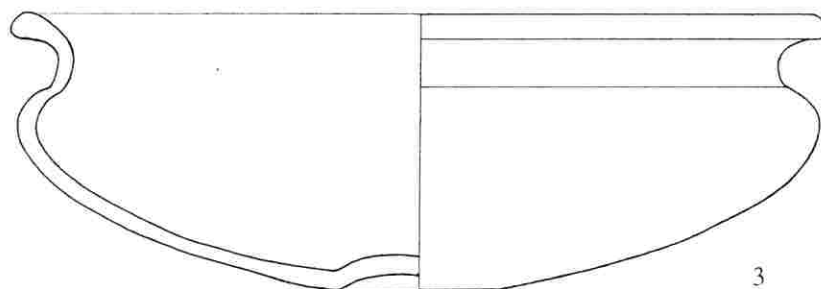
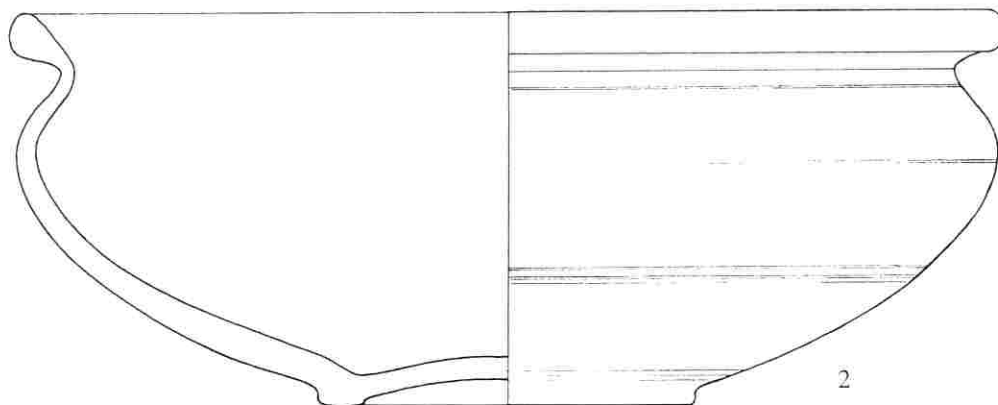
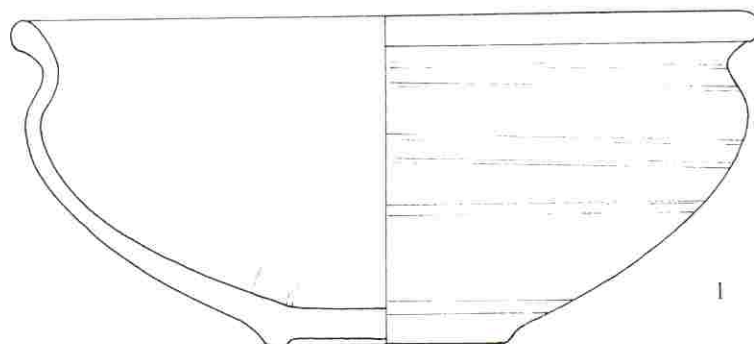
T. IV

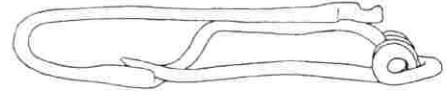
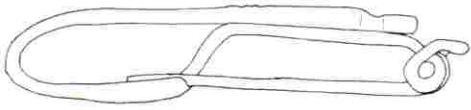
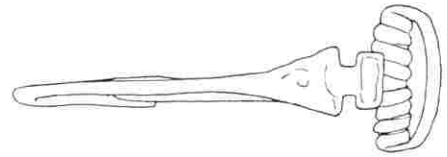
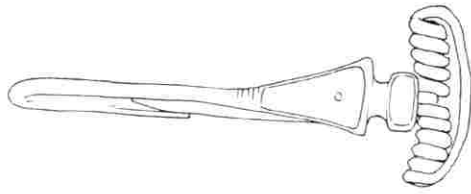
T. V

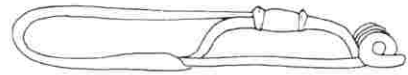
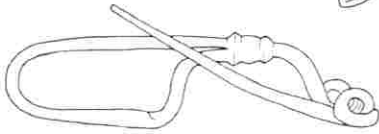
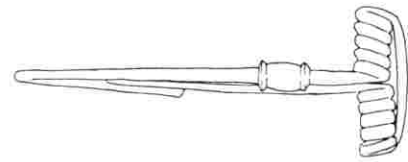
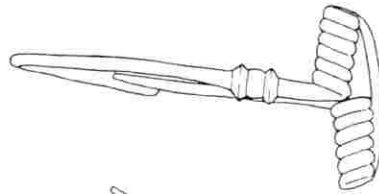
T. VI

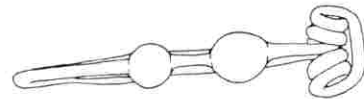
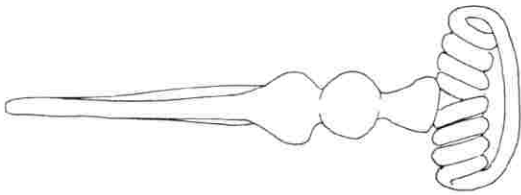
T. VII

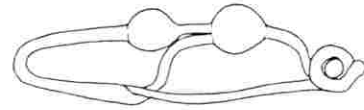
1

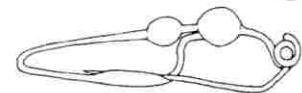
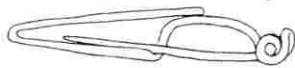
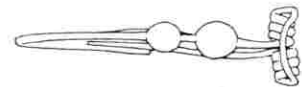
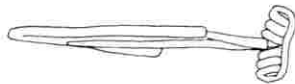
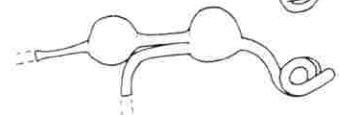
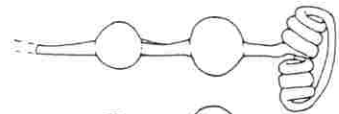
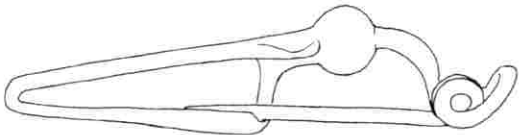
2

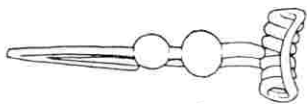
3

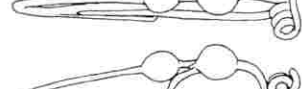
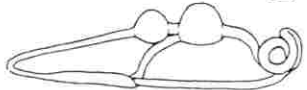
4

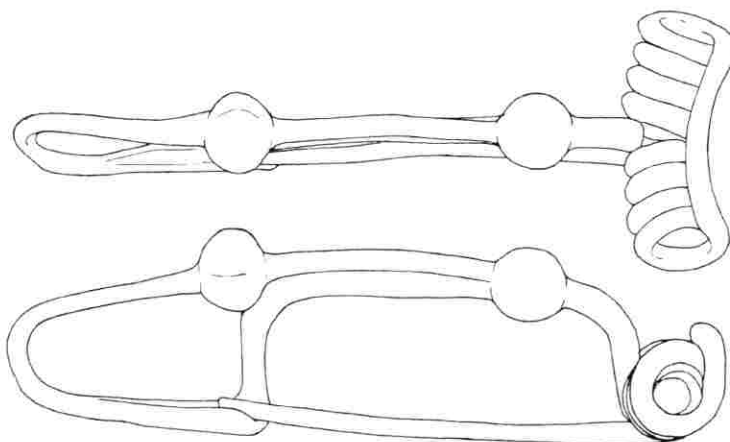
5

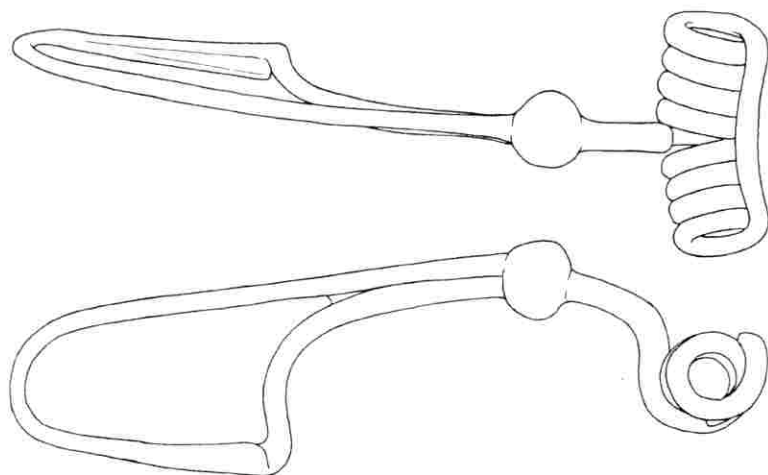
6

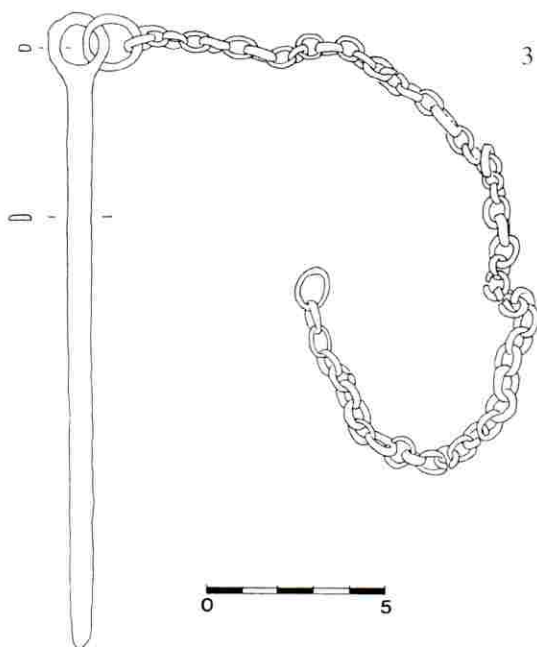
T. VIII

1

2

3

T. IX

